

12. Волинець К. Наступність у змісті підготовки педагогів дошкільної та початкової освіти / К. Волинець // Вісник Інституту розвитку дитини Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова – Київ, 2010. – № 8. – С. 51-56.
13. Андрущенко В. Інноваційна стратегія розвитку освіти як підґрунтя “українського прориву” // В. Андрущенко // Вісник Інституту розвитку дитини. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова – Київ, 2009. – № 5. – С. 6-14.
14. Діхтяр Н. О. Особливості професійної підготовки магістрів соціальної сфери в контексті Болонського процесу: вітчизняний і зарубіжний досвід / Н. Діхтяр // Вісник Київського міжнародного університету. – 2009. – № 13. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vkmu/2009_13/Dihtjar.mht
15. Брацлавська О. С. Освіта як пріоритетний фактор розвитку людського капіталу нації / О. Брацлавська // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2009. – № 2. – С. 128-134.
16. Національний звіт України про впровадження положень Болонського процесу від 14 грудня 2006 року. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/zvit_ukr.doc

Гурина Е. Болонский процесс как юридическая гарантия реализации права на высшее образование (зарубежный опыт и практика Украины).

Сегодня проходит стремительный процесс интеграции европейских норм и стандартов во все области жизни украинского народа. Он не обошел и отрасль образования и имеет название “Болонский процесс”. Принципы и методы европейской образовательной деятельности, внедренные в государственную систему образования, обеспечат граждан Украины практической реализацией права на образование в соответствии с европейскими стандартами.

Ключевые слова: Болонский процесс, образование, система, право, реализация, опыт.

Gurina O. Bologna process as a legal guarantee of realization of right on higher education (foreign experience and practice of Ukraine).

Today the swift process of integration of the European norms and standards is passing through all spheres of life of the Ukrainian people. It also is passing through the branch of education and it's name is “Bologna process”. Principles and methods of European educational activity inculcated in the state education system will provide the citizens of Ukraine practical realization of right to education in accordance with the European standards.

Keywords: Bologna process, education, system, right, realization, experience.

Дубчак Н. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ

У статті розкрито етапи становлення юридичних клінік на теренах України як невід’ємна частина загальноосвітніх процесів популяризації клінічної освіти, і визначено ті важливі соціальні та освітні завдання, які вирішують юридичні клініки і які потребують підтримки з боку ВНЗ та держави.

Ключові слова: вища освіта, юридична клініка, юридична клінічна освіта, правова допомога.

Постановка проблеми. Юрист, справжній юрист – це, з одного боку, митець (оскільки ще Цельс визначав право як мистецтво), а з другого – людина, яка має

справу з такими тендітними, однак іноді навіть небезпечними матеріями як справедливість та право. Юридична клініка, в свою чергу, це той ключ, який повинен допомогти майбутньому юристу стати професіоналом своєї справи. Однак, чи багато з нас знає про таку інституцію як юридична клініка? А тим паче про те, як і де вона працює? Почувши про юридичні клініки доводиться починати свої пізнання з “чистого аркушу”, оскільки в Україні існує всього близько 20 юридичних клінік, значна частина яких знаходиться в Києві. В свою чергу, в Європі та США цифри значно більші, та і рівень обізнаності населення не порівняти з українським.

Діяльність юридичних клінік на теренах України вивчали та вивчають багато дослідників, зокрема: О. Ващук, А. Галай, М. Дулеба, Ж. Завальна, В. Єлов, Р. Кацавець, В. Молдован [1], М. Савчин, Н. Стьопіна, Н. Сухицька [2] тощо. Однак не усі питання функціонування юридичних клінік є достатньо вивченими та осмисленими.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз окремих питань становлення та роботи юридичних клінік на базі вищих навчальних закладів України та їх значення в практичній складовій підготовки юристів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідея юридичної клінічної освіти не нова. Її історичні корені сягають позаминулого століття. Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури з цієї проблематики дозволяє нам виділити 4 основні періоди у процесі становлення юридичної клінічної освіти у світі:

1) Перший період охоплює XIX – початок XX ст. Як правило, вважається, що зародження юридичних клінік мало місце у США, але це не зовсім так, адже ідея створення юридичних клінік виникла приблизно одночасно у кількох країнах: Німеччині, США, Російській імперії, адже в той час у багатьох країнах почали активно обговорюватися проблеми юридичної освіти та проблеми готовності випускників юридичних факультетів відразу застосувати здобуті в університеті теоретичні знання на практиці. Фундаментальна теоретична підготовка була пріоритетною, студенти вивчали серйозні навчальні дисципліни, а досвід передбачалося отримувати після закінчення ВНЗ. Важливо було вивчити правову доктрину, при цьому кількість джерел права була достатньо обмежена.

Найбільш прогресивні викладачі, намагаючись знайти “золоту середину” між теоретичним і практичним навчанням, вирішили звернутися до досвіду медичної освіти. Як показувала практика, як правило, отриманих теоретичних знань було недостатньо для ефективної практичної роботи і ця проблема мала починати вирішуватися саме в стінах ВНЗ по аналогії з вирішенням її медичними ВНЗ, для яких практична складова освіти є пріоритетною та невід’ємною складовою підготовкою фахівців з вищою медичною освітою. Адже дійсно, як у руках медиків, так і в руках юристів, нерідко долі, життя людей, тому якість їхньої як теоретичної, так і практичної підготовки мусить бути високою і потребує постійного удосконалення та систематичної роботи над собою.

Як наслідок, в цей період ідея юридичної клінічної освіти почала активно обговорюватися вченими, викладачами, практиками. Видатний цивіліст професор Майер організував юридичну клініку в Казанському університеті в 30-і рр. XIX ст. Згодом

професор Люблінський в 1901 році в статті “Про юридичні клініки” в журналі Міністерства юстиції України відзначав, що створення юридичних клінік в Росії є особливо бажаним, зважаючи на надто теоретичний характер викладання на юридичних факультетах, різноманітності і багаточисельності судів з притаманною їм спеціалізацією, в також внаслідок бідності і малограмотності більшої частини народу [3];

2) другий період становлення юридичних клінік охоплює період з початку і до 60-х рр. XX ст., коли географія юридичної клінічної освіти почала потроху розширюватися, хоча і мала ще достатньо локальний характер (переважно США);

3) третій період охоплює останню третину XX ст., коли була вироблена ідеологія та методика клінічної юридичної освіти, що отримувала реалізацію у значно більшій кількості країн світу, у порівнянні з попередніми двома періодами. Так в середині 90-х рр. XX ст. ідея юридичної клініки повертається в Старий Світ – в Європу. Перша юридична клініка після періоду забуття була відкрита в Ягелонському університеті в Кракові (Польща), а згодом клінічна освіта поширилася в країни Центральної та Східної Європи, Середньої, Південної і Східної Азії, Латинської Америки, ПАР тощо;

4) останній, четвертий період характеризує сьогодення і вирізняється пріоритетом соціально спрямованості юридичних клінік, яку нерідко називають зміною філософії юридичної освіти. У підготовці юристів увага почала акцентуватися на питаннях справедливості. Відлунням цих процесів стала поява нових навчальних курсів “Право суспільних інтересів”, “Право справедливості”. Поза сумнівом, глобалізація накладає свій відбиток і на юридичні клініки. Так була створена всесвітня організація, яка поєднала представників юридичного клінічного руху різних країн – Всесвітній альянс за реформу юридичної клінічної освіти в дусі справедливості (GAJE – Global Alliance for Justice Education). Клінічна освіта є ключовим компонентом навчання справедливості. Ідея створення GAJE народилася в вересні 1996 р. в Сідней (Австралія), де зібралися представники різних країн (Аргентина, Австралія, Бангладеш, Канада, США, Китай, Фіджі, Індія, Нігерія, ПАР, Великобританія) – для обговорення питань соціально орієнтованої вищої юридичної освіти. В грудні 1999 року в Тривандрумі (Індія) відбулася перша настановча конференція GAJE, яка вже зібрала 125 чоловік з різних країн світу. Сьогодні ця організація нараховує понад 200 представників різних держав, і не тільки англосаксонської правової системи. Російські клініцисти вже включилися в роботу GAJE, однак Україна поки що не надто активно включається в реалізацію ідей, що пропагуються GAJE, хоча це пішло б на користь розвитку юридичної клінічної освіти та її інтеграції в світові глобалізаційні процеси у цьому напрямку.

Таким чином, ідея введення на юридичних факультетах вищих навчальних закладів практичного курсу, який би надавав можливість студентам практично застосовувати свої знання, які вони отримують на теоретичних курсах, і паралельно надавати кваліфіковану юридичну допомогу тим верствам населення, які не в змозі оплатити юридичні послуги за правову допомогу у вирішенні своїх проблем, є особливо актуальною і потребує популяризації як серед ВНЗ, так і серед населення.

Університети змагаються у залученні більшої кількості студентів та кращому наданні їм освітніх послуг. “Університет” в Україні сьогодні перебуває в певній кризі самоусвідомлення, і це перша проблема того, що створення юридичних клінік

розвивається в Україні повільно [4, с. 43]. Основа, на якій побудований весь процес викладання в класичному університеті – це лекція, спосіб передачі знань, винайдений ще Арістотелем. Однак з усією повагою до нього, а чи є він так само ефективним і сьогодні? Це чітко проглядається у сфері юридичної освіти. Напевно, це пов'язано із особливим попитом та модою на представників юридичної професії, з одного боку, та тією особливою роллю, яку відіграє юрист в суспільстві як особа, що завжди знаходиться на вістрі соціального конфлікту.

Збільшення кількості випускників-юристів в Україні щороку створює додаткові труднощі для системи юридичної практики. Для більшості студентів можливість ознайомитись з практичною стороною адвокатської діяльності зводиться до мінімуму. Тому клінічна юридична освіта розширює можливості практичної діяльності студентів, а також сприяє наданню безкоштовної юридичної допомоги тим, хто не має грошей, щоб заплатити адвокатам.

Близько 20 юридичних факультетів (інститутів) вищих навчальних закладів України зацікавилися програмою та створили клініки, які вже почали працювати. Кожна з цих клінік обирає напрям і спеціалізується в певних галузях права: цивільному, господарському, екологічному, трудовому тощо.

Отже, в Україні юридичні клініки діють при вищих навчальних закладах. Однак, що може запропонувати клініка для університету, факультету як інституції? Не виникає питань, що, перш за все, це вдосконалення якості освіти. Понад 200 ВНЗ України готують юристів, про це знають всі. Всі знають про те, що рівень підготовки цих юристів значно знизився у порівнянні з радянськими часами і це стосується також і провідних вищих навчальних закладів країни. Зрозуміло, що одне лише запровадження юридичних клінік не змінить ситуацію в цілому. Також зрозуміло, що для якісних змін необхідно виробити програму розвитку юридичної клінічної освіти, проаналізувати ситуацію в країні і т.д. Однак хто цим буде займатися? Більше питань, ніж відповідей.

Крім того, майже для кожного університету наразі актуальним є питання організації практики студентів. Не всі установи з радістю беруть студентів на практику, окремі приймають тільки студентів, наперед визначених ВНЗ. От і створюється ситуація за якої “спасіння тих, хто тоне – справа тих, хто тоне”, тобто влаштуванням на практику повинні займатися самі студенти. Та це було б ще пів біди. Досить частими є випадки, коли перебування студента на практиці в певній установі обмежується лише перебуванням у її стінах протягом визначеного періоду часу без реального знайомства із її роботою. Таку практику важко назвати продуктивною. Клініка ж для ВНЗ є місцем, де студент зможе пройти якісну практику, пройти її відповідно до завдань навчального процесу, навчального плану та під керівництвом своїх викладачів.

Також участь студентів у роботі клініки дає змогу адміністрації факультету чи ВНЗ виявити майбутніх викладачів. Робота в юридичній клініці дозволяє побачити людей, які мають відповідні здібності до цієї роботи. Більш того, клініка, принаймні в сучасних умовах, приваблює людей найбільш ініціативних, а, відтак, наділених неабияким творчим потенціалом, що є вкрай важливим у професії викладача. Пошук здібних викладачів є дуже важливим для кожного університету, а чим кращі викладачі,

тим кращий рівень освіти.

В Україні ми маємо парадоксальну ситуацію: ВНЗ не бажають, принаймні деякі з них, створювати такий курс, бо це, нібито, тягне за собою значні фінансові, організаційні витрати і ще одним важливим аргументом є те, що такий курс стане повторенням інших існуючих курсів, де студентам дають практичні навички для роботи, або є особисті переконання керівництва у безглуздість існування клінік. Тому інколи студентські організації самі організовують юридичну клініку та вирішують всі проблеми з її ефективним функціонуванням. Трапляються і такі ситуації, коли адміністрація проти створення такого курсу, бо їй не подобається сама ідея і філософія юридичної клініки.

Ефективність юридичної клініки досягається через постійний контроль та допомогу викладача-керівника юридичної клініки. Ця умова не завжди виконується в юридичних клініках України. Для цього також існує низка причин та пояснень. Серед них, проблема оплати цієї роботи, проблема кваліфікованих кадрів для клініки (практикуючі юристи в Україні не бажають цим займатися, натомість в США вважається престижним працювати професором в юридичній школі).

Для продуктивної та професійної роботи юридичної клініки потрібно проводити постійні періодичні семінарські заняття, що знову-таки не завжди можливо в клініках України внаслідок існування попередніх двох причин. Отже, це є основні проблеми юридичних клінік в Україні. Не зважаючи на це, деякі передові юридичні клініки виконують всі вимоги для ефективної роботи клінік і мають конкретні результати.

Щодо позитивних моментів функціонування юридичних клінік на базі українських ВНЗ, варто відзначити ефективну роботу окремих з них в складних умовах сьогодення, відшукування фінансування і вирішення ними важливих соціальних завдань. Повертаючись до фінансування, та зважаючи на той факт, що у багатьох випадках ВНЗ не бажають брати участь у створенні таких курсів, виникає потреба підтримки студентської ініціативи в цьому плані. Студентські організації потребують фінансової підтримки для створення відповідного офісу, закупівлі обладнання, встановлення інформаційно-пошукових систем по законодавству, підключення до мережі Internet, для оплати офісних витрат, і, якщо можливо, оплати консультацій (або роботи) керівника (ів) клініки, якими мають бути юристи із значним досвідом практичної юридичної роботи. А це витрати великі, які наразі не покриваються.

Висновки. На даний момент юридичні клініки в Україні знаходяться на етапі становлення і підлаштування під реалії стану та якості юридичної освіти, яку надають вищі навчальні заклади.

“Юридична клініка” – це дуже цікавий проект, який необхідно розвивати та популяризувати серед населення, адже, як показує зарубіжна практика, отримують користь від юридичних клінік всі: викладачі, студенти, вищі навчальні заклади і звичайні люди, які потребують юридичної допомоги.

Використані джерела:

1. Молдован В. В., Кацавець Р. С. Юридична клініка: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
2. Сухицька Н. В. Юридична клініка. Курс лекцій: навч. посібник / Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини “Україна”. – К.: Університет “Україна”, 2008. – 424 с.

3. Люблинский А. Юридические клиники // Журнал Министерства юстиции. – 1901. – № 1.
4. Єлов В. А. Юридична клініка : навч. посібник / Єлов В. А., Молібог С. І., Павленко Д. Г. – К. : Школяр, 2004. – 316 с.

Дубчак Н. С. Некоторые вопросы становления юридических клиник в Украине

В статье раскрыты этапы становления юридических клиник в Украине как неотъемлемая часть общемировых процессов популяризации клинического образования и определены те важные социальные и образовательные задания, которые решают юридические клиники и которые требуют внимания со стороны ВУЗа и государства.

Ключевые слова: высшее образование, юридическая клиника, юридическое клиническое образование, правовая помощь.

Dubchak N. S. Some questions of forming of legal clinics in Ukraine

In the article the stages of forming of legal clinics are exposed in Ukraine as a part of world processes of popularization of clinical education and those important social and educational tasks which decide legal clinics and which claim attention from the side of High school and state are certain.

Keywords: higher education, legal clinic, legal clinical education, legal aid.

Дьоміна О. С.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСТВА

У статті досліджується зміст правовиховного процесу в єдності правової соціалізації, правового навчання, правового виховання, правового розвитку студентства. Особлива увага приділяється комплексному аналізу сутності, принципів, завдань, системи правовиховного процесу, напрямів розвитку правової духовності, підвищення його ефективності.

Ключові слова: правова культура, студентство, правосвідомість студентів, правова соціалізація, правова освіта, правове виховання, правове навчання, ефективність правового виховання.

Державотворчі процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, спонукають до глибокого осмислення психолого-педагогічних аспектів проблеми правової соціалізації молоді. Більшість вчених розглядають ці проблеми як процес входження молоді в соціум шляхом засвоєння нею соціокультурного та політико-правового досвіду, нагромадженого суспільством і сконцентрованого в традиціях та нормах поведінки і творчо-активного ставлення до них.

Правова соціалізація молоді забезпечує спадкоємність як суспільного, так і політико-правового розвитку соціуму й сприяє досягненню консенсусу та злагоди між суспільством і молодим поколінням, дає змогу молоді адаптуватися до тих обставин, які мають місце в суспільному житті, й виконувати там певні функції управління справами соціуму і правової системи.

У кожному конкретному суспільстві існують свої специфічні механізми суспільно-правової соціалізації. Разом з тим мають місце універсальні суспільно-правові інститути, які неминуче включені в цей процес: сім'я, система освіти та науки,